Summary. *This paper presents a comparative-historical investigation of lexical system of Proto-Slavic dialectisms (PD) of Moravia in co-ordinates of the Slavic etymology and dialectology. Working PD is one of the recreation ways of late Proto-Slavic dialectal structure – reflexes of proto-language present in peripheral Slavic dialectal zones, that kept unchanged their phonetic, morphological and semantic characteristics. The research focuses on the semantic and word-formation features of PD in Moravian region of the Czech Republic, where significant number of local archaisms is concentrated. The main task is the establishment of a corps of Moravian PD and elucidation of their semantic and linguo-geographic features. Comparative-historic method is the basic method, which helps to trace the diachronic evolution of Proto-Slavic stems and to set the basic tendencies of semantics forming of localisms on the axis Proto-Slavic – old Slavic languages – modern Slavic languages. Method of continuous selection is recommended for the research of limits and semantic content of Proto-Slavic dialecticism and its reflection in Moravian dialects. It gives the opportunity not only to define essence of this phenomenon, but also to set the structure-genetical types of Proto-Slavic dialectisms, which are one of new results in the research of forming and quality composition of the Proto-Slavic period vocabulary. It is proved that the elaboration of composition, semantic word-formation and localization of the dialectal words in archaic zones of Slavia promotes reproduction of significant fragments of the Proto-Slavic vocabulary formation.*

Key words: *Proto-Slavic dialectism, Moravian dialects, verbal name, reconstruction of proto-language, etymological analysis, linguo-geographic analysis.*

Отримано: 17.01.2015 р.

УДК: 811.162.2 – 373.72

Онуфрійчук Г.І.

БІПОЛЯРНА ОПОЗИЦІЯ «ЛЮДИНА – КІТ (КІШКА)» В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЇ

Фразеологічні одиниці найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ протягом віків для потреб спілкування в усній та писемній формах [9, 144]. Поява фразеологічних одиниць у народному мовленні викликана самою потребою людського спілкування, його світосприйняттям, образним мисленням. Образно-ідіоматична народна фразеологія (етнофразеологія) – це здебільшого продукт народного образного мислення [4, 33-34], вона скарбниця для реалізації уявлень народу. Добірна народна фразеологія, як зазначав І. Огієнко, – «душа кожної мови, сильно її красить і збагачує» [10, 41]. Процес розуміння й аналізу фразеологічного складу мови – це шлях до пізнання ментальності народу, його уявлень про світ і сприйняття себе в цьому світі. Саме тому фразеологічні одиниці активно виступають об'єктом дослідження багатьох мовознавців [16, 109]. Важливий внесок у дослідженні української фразеології зробили такі вчені, як М. Алефіренко, Н. Амосова, Я. Баран, Л. Булаховський, А. Вежбицька, Є. Верещагін, В. Виноградов, В. Жайворонок, А. Івченко, В. Костомаров, О. Наконечна, О. Потебня, В. Русанівський, Л. Скрипник, В. Телія, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін.

Важливим аспектом аналізу стійких мовних одиниць етнолінгвістичного характеру є асоціативні зв'язки, які виникають внаслідок ототожнення людини з навколишньою природою. Це яскраво проявилось під час проведення паралелі між людиною та твариною. Адже щоденне спостереження людини за поведінкою одомашнених чи диких тварин спонукає її до утворення цілого ряду мовних одиниць, які через порівняння поєднуються. Внаслідок цього розвиваються персоніфікація та символіка, пов'язані з характерними особливостями тваринного світу [2, 183].

Спостерігаючи за поведінкою і звичками тварин, людина переносила на себе їхні характерні риси, поведінку, які при цьому виявляли як позитивні, так і негативні риси вдачі. Тому спробуємо детальніше розглянути асоціативні зв'язки людини в колі інших живих істот та їх відображення в етнофразеології на прикладі біполярної опозиції «ЛЮДИНА – КІТ (КІШКА)».

У народному мовленні *кіт* – одна із найуживаніших і часто згадуваних тварин. У прямому значенні ***кіт*** (кішка – самка кота; зменшено-пестливе – кішечка) – свійська тварина родини котячих, що знищує мишей і щурів, самець кішки; у народному уявленні ця тварина небезпечна, бо стоїть на межі двох світів – реального і потойбічного [4, 288]. Як стверджують деякі маги, кіт може переходити в потойбічний світ, він у цьому сенсі є провідником, а тому якщо господарю кота буде загрожувати небезпека з потойбіччя, ця тварина стане перед ним і захистить його. Кіт (кішка) – це найбільш багатогранна тварина у символічному значенні, адже він поєднує у собі

© Онуфрійчук Г.І.

як позитивний, так і негативний символ. Ця тварина у народному віруванні виступає символом незалежності; зла, диявола, відьми; темряви і смерті; охоронця малої дитини; шкідливого ласуна. За віруваннями наших предків, кіт міг бути помічником як богів, так і відьом, чортів. Дуже шанували котів стародавні єгиптяни, лакські племена. Японці вважали кота злою істотою, яка володіє надприродною силою. Зате в Китаї, навпаки, вірили, що він здатен проганяти злих духів. У Єгипті цих тварин називали «добрими духами житла». Їм будували храми, дарувались зображення кішок, зроблені із золота і срібла. Єгипетська богиня радості та веселощів Баст зображувалася у вигляді жінки з головою кішки. Атрибутом цієї богині була егіда з головою кішки, за вбивство цієї тварини карали на смерть. Також кіт був однією з іпостасей бога Ра. У написах на фараонських гробницях Ра названо «котом — месником богів». У «Книзі мертвих» кіт, як одне з утілень цього бога, бореться зі змієм. Можливо, саме звідси постав образ кота-змієборця, який часто побутує у східнослов'янських казках [6]. У лакців (народ у Республіці Дагестан) існував добрий дух оселі Кікі, що був копією кота [15]. У римлян кішка слугувала символом незалежності, її зображення було неодмінним атрибутом богині Свободи – Лібертас. Тому вождь повсталих рабів Спартак вмістив бронзове зображення кішки на бойовий прапор своїх легіонів [5, 107 – 108]. Проте у більшості країн Європи, Америки, Азії кіт – це зловорожа істота, диявол, відьма та ін. Перекази, легенди нараховують десятки злих істот, що перетворювались у чорних кішок. Учені вважають, що причиною таких вірувань був чорний колір тварин, а також світіння очей у нічний час. У давнину, щоб уникнути у майбутньому пожежі, під час грози господарі із оселі виганяли чорних кішок. Як стверджує Г. Булашев, в Україні кота (кішку) вважали творінням Бога, добрим оберегом від зла, добрим духом житла. Тому й досі зберігся звичай, що першим у новозбудовану хату має зайти кіт. Проте люди остерігалися чорних котів, особливо коли вони перебігали дорогу. У деяких регіонах вважали: у хвості кота є отрута, а тому існував звичай відрубувати його кінець [1, 330]. Найчастіше в народному віруванні кота вважали все-таки нечистим, адже є легенда, що кіт колись з'їв чорта. Також люди вірять, що приблудний кіт спричиняє зубожіння сім'ї [3, 288].

З давніх-давен люди вірять, що кіт володіє цілющими властивостями і вже науково доведено англійськими вченими, що власники котів значно рідше звертаються до лікарів, аніж ті, хто не спілкується регулярно з цими тваринами. Як стверджують науковці, кіт у домі відвертає ризик виникнення повторного інфаркту міокарда, впродовж декількох хвилин погладжування цієї тварини нормалізується артеріальний тиск і частота пульсу [8].

Деякі особливості цієї тварини відтворює народна загадка: *І вдень, і вночі у кожусі на печі.* З котом (особливої масті) пов'язана і низка народних повір'їв: *коли кіт кидає свій дім — на нещастя, коли кіт миється або мнеться при чиїхось ногах — будуть гості, коли кіт драпається на дерево — буде вітер, не вдалося, бо чорна кішка дорогу перебігла, пробігла чорна кішка* — про сварку між ким-небудь [3, 288].

В етнофразеології зоофразема із ключовим компонентом ***кіт (кішка)*** передає як позитивні, так і негативні якості, зокрема ненаситність, лицемірство, хтивість, злість, жадність, підступність, сміливість, досвідченість та ін., які переносяться у народному мовленні на людей та символізують їх відповідні риси характеру й поведінки. Оскільки за своєю сутністю кіт (кішка) є постійним супутником людини в її повсякденному житті, то не випадково цей образ, постаючи в етнофразеологізмах, символізує таку рису людини, як **сварливість**, напр.: *живуть як кіт з собакою* [13, 66; 14, 320] або *люблятся як кішка з собакою* [13, 50], тобто у стосунках людей немає кохання, злагоди; *котові смішки, мищі слізки* [12, 185] – так кажуть про людину, яка знущається чи насміхається над слабшим; **жадібність** висвітлена у фразеологізмі *гребе як кішка лапою* [13, 162] або *ласий до грошей як кіт до сала* [13, 103], тобто як кішка гребе лапою щось смачненьке, так само людина забуває про заповіді Божі та стає жадібною і ненаситною до чогось, наприклад, до грошей, адже цю жадність яскраво підкреслює така риса кота, як ласість до сала. Фразема *чатує на нього як кішка на миш* [13, 209] яскраво відображає таку рису вдачі кота, як **підступність**. Ця риса притаманна багатьом людям, бо як чатує кішка на миш, так і чатує підла людина на свою жертву. **Ненажерливість**, яка притаманна і кішці, відтворюється у сталому вислові *допався як кіт до (на) сала (сметани, миші)* [13, 166], тобто ненаситно, ласо, пожадливо, заздрісно, пристрасно, дуже енергійно [14, 298]. Символом **лицемірства** виступає ФО *грати в кота і мишку* [14, 167] – бути нещирим, хитрувати, лицемірити. **Задерикуватість** відображає етнофразеологізм *грається з ним як кіт з мишею* [13, 53], тобто заривається з кимось, адже кіт грається з мишею, яка є для нього не тільки їжею, але й іграшкою. **Хуліганство** передає фразеологізм *знає кішка, чиє м'ясо з'їла* [6, 57] – той, хто зробив щось погане, все одно себе видасть своєю поведінкою. Ще однією негативною рисою характеру людина є **хтивість**, як правило, ця ознака притаманна жінкам, напр., *вигинається як кішечка* [15] – поводив себе, як кішка, тобто ластиться, вигинаючи спину, муркоче.

Рідше подибуємо етнофразеологізми з ключовою лексемою ***кіт (кішка)*** на позначення позитивних ознак. Серед таких прикладів можна виокремити фразеологічні одиниці на позначення **сміливість**, напр., *один кіт стада мишей не боїться* [14, 186]. Так кажуть про безстрашну і сміливу людину. **Досвідченість** відображає фразеологічна одиниця *старий кіт, а масло любить* [14, 186] – так говорять про людину, яка здобула великий досвід в тій чи іншій справі.

Цікавим є приклад ФО, який символізує **вигідне становище** людини, у народному мовленні постає сталий вислів *найліпше котові і попові* [11, 304], адже як кіт, так і піп завжди мають достаток, тому вони і перебувають у вигідному становищі; символ **достатку**, напр., *живе як кіт у маслі* [13, 48], тобто як добре живе кіт біля постійного джерела їжі (біля масла), так само, розкошуючи, живе людина.

З давніх-давен жінка є берегинею домашнього вогнища, а тому кажуть: *без жінки як без кішки* [13, 61], тобто важливість жінки у сім'ї підкреслюється важливістю кішки у житті людини.

В українському фольклорі кіт (кішка) виступає символом охоронця немовляти, кмітливим помічником [15]. У народі з котом порівнюють людину (зокрема й дитину), яка любить поспати. У давні часи перед тим, як покласти новонародженого в колиску, баба-повитуха клала туди кота з такими словами: *щоб дитя спало як кіт*. Поколисавши кота, баба викидала його з колиски, а натомість клала дитину і промовляла: *на кота вуркота, а на дитину дрімота*. Не випадково у багатьох колискових піснях часто згадують про кота, напр.: *Ой на кота – воркота, На дитину – дрімота!Ой на кота – все лихо. Ти, дитино, – спи тихо* [15].

Отже, фразеологічні одиниці є вагомою часткою національної культури, що так чи інакше відбивають етнокультурні, народно-психологічні й міфічні уявлення, переживання, світосприйняття. За їх допомогою формується образ реального чи уявного світу, яким його бачить носій. Вивчення етнофразеологізмів із концептом ***кіт (кішка)*** має велике значення для вдосконалення мовної майстерності людини та підвищення її мовної культури. Біполярна опозиція «ЛЮДИНА – КІТ (КІШКА)» в українській етнофразеології яскраво відобразилася в фольклорі, в народних прислів'ях, приказках і особливо у народній фразеології, яка виступає міцним будівельним матеріалом самої мови. Лексема ***кіт (кішка)*** є часто вживаною у народному мовленні, для зображення основних рис характеру людини, її вдачі, способу життя тощо. Саме в етнофразеологізмах і постає символічний образ людини, яка одвічно спілкується з тваринним світом, тому вивчення цих одиниць дає змогу зануритися в культуру, пізнати етномовні цінності, зокрема знаковість мовних одиниць.

Список використаних джерел

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. Булашев. – К., 1992. – 414 с.
2. Галайчук В. Фітонім дуб як формант фольклорної «картини світу»: семантика, прагматика, синтагматичні та парадигматичні зв'язки / В. В. Галайчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 2003. Вип. 30. –С. 182 – 196.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К., 2006. – 703 с.
4. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Жайворонок. – К., 2007. – 262 с.
5. Заянчковський І. Пам'ятники тваринам / І. П. Заянчковський. – К., 1983. – 160 с.
6. Збірка українських приказок та прислів'їв: Репринтне відтворення вид. 1929 р. / А. Багмет, М. Дащенко, К. Андрущенко. – К., 2002. – 224 с.
7. Кіт [Електронний ресурс] http://about-ukraine.com/index.php?text=1723 [04.02.2015]
8. Кіт відчуває наближення хвороби людини і намагається попередити про неї [Електронний ресурс] http://health.unian.ua/regnews/74643-kit-vidchuvae-nablijennya-hvorobi-lyudini-i-namagaetsya-poperediti-pro-neji.html [04.02.2015]
9. Кучеренко Т. До проблеми трансформації фразеологізмів / Т. І. Кучеренко // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 1996. – Вип.9. Слов'ян. філологія. – С. 143 – 147
10. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – К., 2001. – 440 с.
11. Пазяк М. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К., 1991. – 440 с.
12. Пазяк М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К., 1989. – 480 с.
13. Пазяк М. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К., 2001. – 392 с.
14. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К., 2003. – 1104 с.

15. Словник символів культури України [Електронний ресурс] http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm [04.02.2015]
16. Чепок Д. Деякі особливості функціонування фразеологізмів на позначення почуттів /Д. Чепок // Філологічні науки. – 2013. – Книга 4. – С. 109 – 112.
17. Як змінити свій характер? Риси людини. Індивідуальність [Електронний ресурс] http://lifer.com.ua/yak-zminiti-svij-xarakter-risi-lyudini-individualnist.html [04.02.2015].

Анотація. *У статті здійснено опис етнофразеологічних одиниць народного мовлення на позначення тваринного світу, а саме лексеми* ***кіт (кішка)****, розкрито символіку біполярної опозиції «ЛЮДИНА – КІТ (КІШКА)», зазначено на важливості дослідження образу* ***кіт (кішка)*** *в народному мовленні як цілісної мовної мікросистеми.*

Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічна одиниця, зоофразеологізм, народна фразеологія, етнофразеологізм, біполярна опозиція.*

Summary. *The article is deal with the description of fratheological units of the national language for designation of an animal kingdom, namly the lexem cat. Also in the article the symbolism of the binary opposition «PERSON – CAT» was revealed and the importance of investigation about the figure of cat in the national language as the complete language microsysthem was marked. The important aspect of analysis of proof language units ofетнолінгвістичного character are associative copulas thatarise up as a result of identifying of man with surroundingnature. It brightly showed up during comparing between a man andanimal. In fact the daily watching of man behavior of thedomesticated or wild animals induces her to formation of anumber of language units that combine through comparison. The personification and symbolics, related to thecharacteristic features of animal kingdom, develophereupon. Phraseology units are the ponderable stake of nationalculture, that in any case remove етнокультурні, folk-psychological and mythical presentations, experiencing, perception of the world. After their help character of the realor imaginary world, that he is seen by a transmitter, isformed. Study of phraseological етнофразеологізмів with a concepta cat matters very much for perfection of language mastery of man and increase of her language culture. Bipolaropposition is «PERSON – CAT» in Ukrainian етнофразеології wasbrightly represented in folklore, in folk proverbs, saying andespecially in folk phraseology that comes forward as trongbuilding material of language. Lexeme a cat is often used in the folk broadcasting, for theimage of basic character of man, his disposition, way of lifetraits and others like that. Symbolic character of man thatsince earliest times intermingles with an animal kingdomappears exactly in phraseological етнофразеологізмах, thatis why the study of these units gives an opportunity tosubmerge in a culture, get to know values, inparticular sign of language units.*

Key words: *phraseological unit, phraseology unit, zoophraseologysm, folk phraseology, ethnophraseologysm, figurative opposition.*

Отримано: 23.02.2015 р.

УДК 811.161:372.893

Охрименко Т.В.

ДЕНЕЖНАЯ КУЛЬТУРА СЛАВЯНСКОГО ЭТНОСА

В современном социуме с его высоким уровнем прагматизма и индивидуализма постулируются идеи доступа и контроля социальных благ, ресурсов, капитала [1, 218, 230; 9, 1], что, несомненно, актуализирует обращение исследователей из различных областей знания к понятиям и номинация денежных единиц. В свою очередь, названия денежных средств как часть активного словаря носителя того или иного языка находятся в тесной связи с иными лексическими группами, представляющими языковую картину мира определённого сообщества. Так, вне устройства украинской языковой картины мира тяжело представить функционирование номинации *гривна*, в то время как русская языковая картина мира способна раскрыть семантическую полноту номинации *рубль* и т.д. В связи с этим вспоминается высказывание авторов словаря лингвистических терминов о том, что особенности языковой картины мира отражает прежде всего лексика историко-культурного, этнографического характера [7, 38], к которой принадлежат и автохтонные номинации денежных средств, распространённые на территории проживания определённого народа. Анализ семантики денежных номинаций, в различные эпохи распространённых на территории России и Украины, позволит описать особенности денежной культуры двух славянских народов.

© Охрименко Т.В.